

Шановал Сергій Миколайович
науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
seriksh@ukr.net

Ковальова Наталія Миколаївна
провідний зберігач
науково-дослідного відділу збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
lidakushch@rambler.ru

Serhiy M. Shapoval
researcher fellow,
the National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

Natalia M. Kovaliova
leading custodian of funds,
Research Department of Preservation of Funds,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

СТУПОВІ МИШОДАВКИ (МИШОЛОВКИ) З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

MORTAR MOUSETRAPS (MOUSEPRESSES) FROM THE FUNDS OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

Анотація

У статті вперше досліджуються ступові мишодавки (мишоловки) з фондів Національного музею історії України та шляхи їх надходження до музею, наводяться їхні світові аналоги, вивчається історія розвитку мишоловок (зокрема, ступових мишодавок). Автори вводять до наукового обігу таку категорію музейних предметів як “ступові мишодавки”, раніше визначені як “ступові мишоловки”.

Ключові слова: Національний музей історії України, фонди НМІУ, ступові мишодавки, мишоловки, миші, гризуни, А. Онищук, місто Нерот (Німеччина).

Summary

The article is the first study of the mortar mouse traps (mousetraps) from the funds of the National Museum of History of Ukraine. The authors analyze how the mortar mousetraps were moved to the museum, demonstrate their world analogies, explore the history of the development of the mouse traps, in particular, the mortar traps. The authors propose such a category of the museum objects as “mortar mousetraps”, previously defined as “mortar mousepresses”.

Key words: The National Museum of Ukrainian History, The NMUH funds, mortar mousetraps, mousetraps, mice, rodents, A. Onyshchuk, the city of Nerot (Germany).

У фондовій групі “Етнографія” Національного музею історії України (далі – НМІУ) серед інших музейних предметів зберігаються такі побутові предмети як мишоловки¹, серед яких привертають увагу дерев’яні ступові мишодавки, які використовували в Україні ще до винайдення в XIX ст. Х. Максимом (конструктором американського походження з Великої Британії) пружинної мишоловки². Хоча колекція мишоловок у фондах НМІУ доволі нечисленна, вона характеризується різноманітністю та непоганим станом збереження музейних предметів. Ступові мишодавки (термін, який ми вводимо до наукового обігу) можуть бути експоновані на спеціалізованій виставці для ознайомлення науковців і відвідувачів музейних закладів.

1 Національний музей історії України: картотека фондів (далі – НМІУ: КФ). – Етнографія НМІУ: КФ. – інв. №№ Е–373, Е–379, Е–380.

2 *Макарофф Д.* Продавец смерти: Человек и пулемет // Популярная механика. – 2007. – № 8. – С. 1 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа.: <https://www.popmech.ru/weapon/6646-prodavets-smerti-chelovek-i-pulemet/> (дата обращения: 25.03.2019). – Название с экрана.

Ступові мишодавки в Європі, зокрема в Україні, існували здавна. Проте, на відміну від європейських аналогів, на старовинні українські мишоловки майже ніхто з науковців не звертав уваги і літератури з цієї тематики в Україні немає, а є лише видання про сучасні мишоловки і засоби боротьби з гризунами.

Європейські аналоги ступових мишодавок та мишоловок з фондів НМІУ досліджені у опублікованих в США, Великій Британії, Німеччині, Норвегії наукових працях: “19th Century Mouse Traps Patented in the USA”; “British Mouse Traps”; “German Mouse Trap Makers”; “Mouse Traps”; “Norway Rat, Eric Canal&Little Giant”. Історію європейського центру виробництва мишоловок та спеціального музею “Mausefallenmuseum”, розташованих у німецькому м. Нерот (Neroth), у праці “Mausefallenaus Nerothundihrehersteller” розглядають Д. Дрюммонд та Й. Дагг³.

Розраховані для нищення як одного, так і кількох гризунів (секційні) ступові мишодавки з фондів НМІУ, які зберігає провідний зберігач Ковальова Н. М., в основі конструкції мають ударну деталь, яка розчавлювала гризуна в порожнині ступи, куди той потрапляв.

У фондовій документації НМІУ означені музейні предмети зазначені як “ступові мишоловки”. Автори публікації вводять до наукового обігу новий термін для визначення цих етнографічних артефактів – “ступові мишодавки”. Обґрунтування цього терміну засноване на способі використання цих предметів: знищення гризуна в порожнині ступи за допомогою ударного компонента, який працює як прес і унеможливає збереження життя гризунів після його використання.

Означені ступові мишодавки (як свідчать записи у інвентарних картках НМІУ) були виявлені і зібрані науковцями Кабінету (Музею) антропології та етнології ім. Ф. Вовка при ВУАН в українських селах⁴. Одна з мишоловок (інв. № Е–379⁵) у 1922 р. була виявлена в с. Старосілля Городнянського р-ну Чернігівської обл. Науковцем, якого можна пов’язати з цією пам’яткою, є Антін Іванович Онишук (07.06.1883 – 29.10.1937) – український етнограф, фольклорист, дослідник Гуцульщини та українського гончарства⁶, який у 1922 р. працював в с. Старосілля у складі Дослідної станції, яка збирала для фондів означеного Кабінету предмети господарської діяльності, побуту, прикраси, дитячі іграшки тощо. В 1920-х – 1930-х рр. А. І. Онишук працював старшим науковим співробітником Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка в Києві (нині – НМІУ) та ученим секретарем Етнографічної комісії ВУАН. 29 жовтня 1937 р. за Постановою Наркома внутрішніх справ СРСР і прокурора СРСР від 14 жовтня 1937 р. він був розстріляний⁷.

Конструкція означеної мишодавки (вис. – 41,5 см, довж. – 30,0 см; рис. 1–4) така. Її виготовлено у вигляді літери “П”, у якій є два отвори для мотузки та дві дерев’яні ніжки для тримання ударного компонента конструкції. Прикріплена мотузка звисає донизу між двома ніжками, прибитими до бокової частини ступи, що утримують верхню планку. Кінець мотузки прив’язаний до залізного тримача-скоби конусоподібного дерев’яного бруска – ударного компонента, прилаштованого до внутрішньої частини ступи мишодавки. Отже, мотузок з’єднує брусок з верхньою перекладиною. У видовбану порожнину ступи клали їстівну приманку для мишей. Гризун пролазив до ступи через отвір, над яким є дерев’яний заслін. Є припущення, що цей заслін призначений не для того, щоб закривати гризуна у ступі, а зачинає мишодавку тоді, коли вона не використовувалася за призначенням. Прохід гризуна до ступи через верхню частину мишодавки унеможлилював щільно припасований до верхнього краю внутрішньої поверхні ступи важкий ударний конусоподібний брусок, що тримався на дерев’яній планці-язику, яка утримувала цю конструкцію зсередини і легко спадала, коли гризун їв приманку або зачіпав планку під час руху. Тоді вага бруска розчавлювала гризуна, не лишаючи йому жодних шансів на виживання.

У 2011 р. британський зоолог Давід Дрюммонд опублікував аналог цієї ступової мишодавки⁸, виготовлений в Німеччині, імовірно, на початку XIX ст., який також побутував у Австрії і Швейцарії⁹. У її конструкції в отворі є тримач, якого нема в ступовій мишодавці з фондів НМІУ, котра, очевидно, втратила цей тримач з часом або була недоукомплектована, коли надійшла до музею.

Дерев’яна ступова мишодавка (інв. № Е–380, вис. – 57,8 см, довж. – 54,4 см; рис. 5–6), виявлена в с. Старосілля у 1930 р.¹⁰, також надійшла до музею з Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка. Ця розрахована на 3-х гризунів секційна мишодавка має дві бічні планки, які по центру утримуються двома планками, кожна з яких має по три отвори, що стабілізують і тримають три планки пресової форми для знищення гризунів, які потраплять під них. Для приведення мишодавки у дію потрібні три тримача-язичка, яких зараз немає, як і в першій мишодавці (інв. № Е–379). Д. Дрюммонд повідомляє, що секційні ступові мишодавки не мали великого попиту через свою нестійку конструкцію: якщо одна секція спрацювала на знищення гризуна, автоматично в холосту могла спрацювати й інша. Тому на заміну їм прийшли більш

3 Drummond D., Dagg J. Mausefallenaus Neroth und ihrehersteller. – Deutsche Ausgabe 2012 Heimatverein Neroth, 54 570 Neroth, Deutschland. – S. 1–62 / [El. resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019). – Title from the screen.

4 Після розформування Кабінету його колекції були передані до наукових і музейних закладів України; зокрема, матеріали Кабінету зберігаються у НМІУ.

5 НМІУ: КФ, інв. № Е–379.

6 Онишук Антін. – С. 1 / [Електронний ресурс] Хата-читальня Прикарпаття – online бібліотечка Д. і М. Когутяків. Письменники Прикарпаття. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/xatatchytalnya1/onisuk-antin> (дата звернення: 25.03.2019). – Назва з екрана.

7 Крайній І. Етнограф без чобіт як різновид “ворогів народу” // Україна молода. – 21.01.2011. – С. 1 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1815/169/64403/> (дата звернення: 25.03.2019). – Назва з екрана.

8 Drummond D. German mouse trap sand their makers. – First published in 2011 by the North American Trap Collectors Association Inc. – S. 11. – Fig 3e / [El. resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019). – Title from the screen.

9 Ibid.

10 НМІУ: КФ – № Е–380.

надійні у використанні секційні мишоловки з металевими елементами¹¹.

Третя дерев'яна ступова мишодавка (інв. № Е-373, рис. 7-9) була виявлена у с. Хоробричі Городнянського пов. на Чернігівщині¹², де працювала наукова експедиція Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка. І хоча у картотеці фондів НМІУ не вказано, що саме А. І. Онищук передав цей артефакт до наукової інституції, можна припустити, що це відбулося за його участі¹³.

Винищення гризунів у означеній мишодавці відбувалося у 4-кутній ступовій основі. На зовнішній стороні основи розташовані 2 планки, які утримують 2 поперечні планки з отворами, в яких знаходилася планка ударного забійного елемента з 4-кутним пресом, який нищив своєю вагою гризуна. В комплектації є язичок-тримач (довжина – 7,0 см, ширина – 1,5 см).

Опис мишоловки XVII ст. більш досконалої конструкції згадує праця Д. Дрюммонда “British mouse traps and their makers”, в основі принципу дії якої лежить пресовий метод ступових мишодавок¹⁴.

Оскільки розпочате нами дослідження є досить перспективним, сподіваємося, що воно буде продовжене.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Національний музей історії України: картотека фондів. – Етнографія.
2. *Макарофф Д.* Продавец смерти: Человек и пулемет // Популярная механика. – 2007. – № 8 / [Электронный ресурс]: Популярная механика – Режим доступа: <https://www.popmech.ru/weapon/6646-prodavets-smerti-chelovek-i-pulemet/> (дата обращения: 25.03.2019). – Название с экрана.
3. Хата-читальня Прикарпаття – online бібліотечка Д. і М. Когутяків. Письменники Прикарпаття. Онищук Антін / [Электронный ресурс] Хата-читальня Прикарпаття. – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/xatachytalnya1/onisuk-antin> (дата звернення: 25.03.2019). – Назва з екрана.
4. *Крайній І.* Етнограф без чобіт як різновид “ворогів народу” // Україна молода. – 21.01.2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1815/169/64403/> (дата звернення: 25.03.2019). – Назва з екрана.
5. *Drummond D.* German mouse traps and their makers. – First published in 2011 by the North American Trap Collectors Association Inc. / [Electronic resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019). – Title from the screen.
6. *Drummond D.* Mouse traps. A Quick Scamper through their their Long History. First published in 2005 by the North American Trap Collectors Association Inc. S. 50–52 / [Electronic resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019). – Title from the screen.
7. *Drummond D.* British mouse traps and their makers. – First published in 2008 by Mouse Trap Books 22 Knoll Road / [Electronic resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019). – Title from the screen.
8. *Drummond D., Dagg J.* MausefallenausNerotherhundihrehersteller. Deutsche Ausgabe 2012 Heimatverein Neroth, 54570 Neroth, Deutschland / [Electronic resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019). – Title from the screen.
9. *Drummond D.* Nineteenth century mouse Traps patented the U. S. A. An illustrated guide. North American Trap Collectors Association, Inc. Galloway, Ohio, 2004 / [Electronic resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019). – Title from the screen.
10. *Drummond D.* Norway Rat Erie Canal & Little Giant. The Curious History of Robust Wooden L-shaped Rat Traps in the U. S. A. North American Trap Collectors Association, Inc. Galloway, 2005 / [Electronic resourc]: mousetrapbooks.com. – Access mode: <https://sites.google.com/site/daviddrummondmousetraps/> (last access: 25.03.2019) – Title from the screen.

REFERENCES

1. Natsionalnyi musey istorii Ukrainy: kartoteka fondiv – Etnohrafiya.
2. *Makaroff D.* Prodavets smerti: Chelovek i pulemet // Populiarnaya mekhanika. – 2007. – № 8 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.popmech.ru/weapon/6646-prodavets-smerti-chelovek-i-pulemet/> (data obrascheniya: 25.03.2019). – Nazvanie s ekrana.
3. Khata-chytalnia Prykarpattia – online bibliotekhka D. i M. Kohutiakiv. Pysmennyky Prykarpattia. Onyshchuk Antin / [Elektronnyi resurs] Khata-chytalnia Prykarpattia. – Rezhym dostupu: <https://sites.google.com/site/xatachytalnya1/onisuk-antin> (data zvernennia: 25.03.2019). – Nazva z ekrana.
4. *Krayniy I.* Etnohraf bez chobit yak riznovyd “vorohiv narodu” // Ukraina moloda. – 21.01.2011 / [Elektronnyi resurs]. –

11 *Drummond D.* Mouse traps. A Quick Scamper through their Long History. – First published in 2005 by the North American Trap Collectors Association Inc. S. 50–52 / [El. resourc] David Drummond mouse traps. – Access mode: <http://daviddrummondmousetraps> (last access: 14.01.2019). – Title from the screen.

12 НМІУ: КФ – № Е-373.

13 Там само.

14 *Drummond D.* British mouse traps and their makers. – First published in 2008 by Mouse Trap Books 22 Knoll Road. C. 5–8. – Fig 1b Fall / [El. resourc] David Drummond mouse traps. – Access mode: <http://daviddrummondmousetraps> (last access: 14.01.2019). – Title from the screen.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1–4. Музейний предмет, інв. № Е–379.

Рис. 5–6. Музейний предмет, інв. № Е–380.

Рис. 7–9. Музейний предмет, інв. № Е–373.

Рис. 10–17. Західноєвропейські мишоловки (за публікаціями Д. Дрюммонда та Й. Дагга).

Рис. 1

Рис. 2 та 3

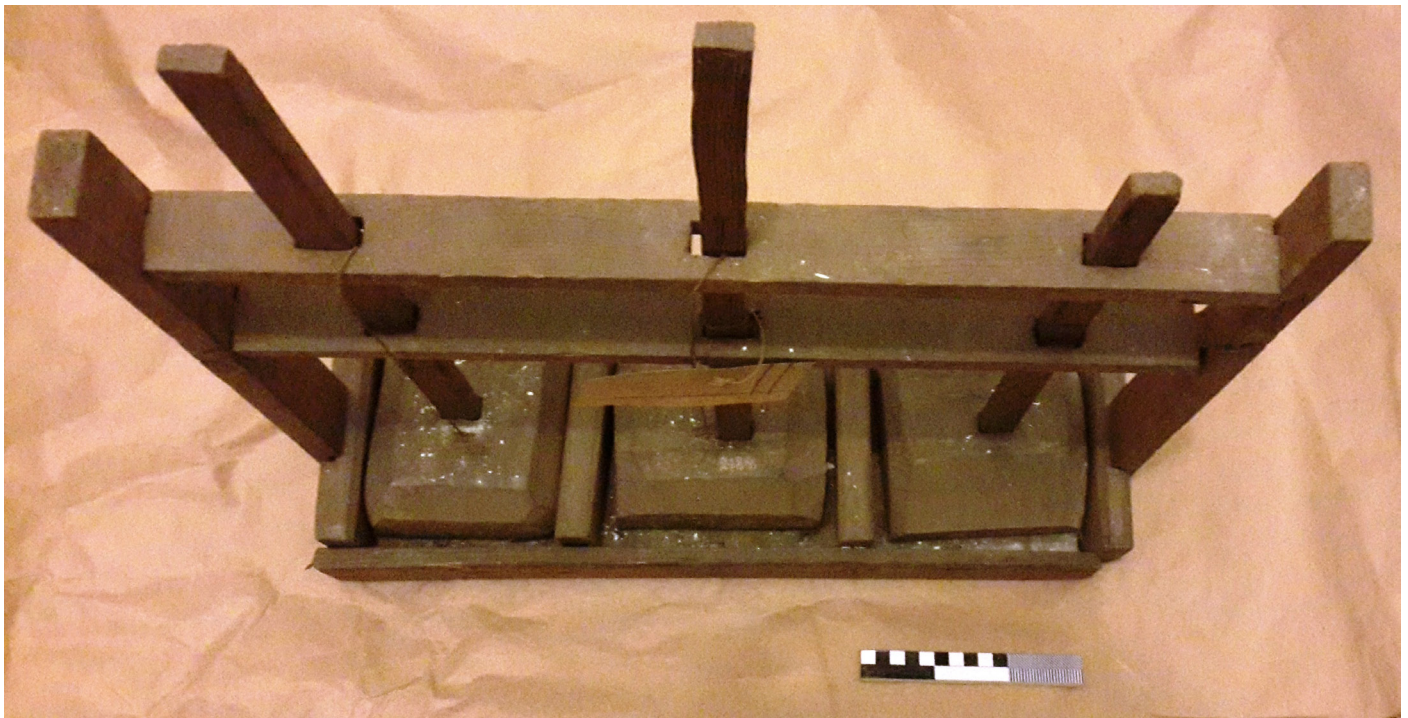

Рис. 4 та 5

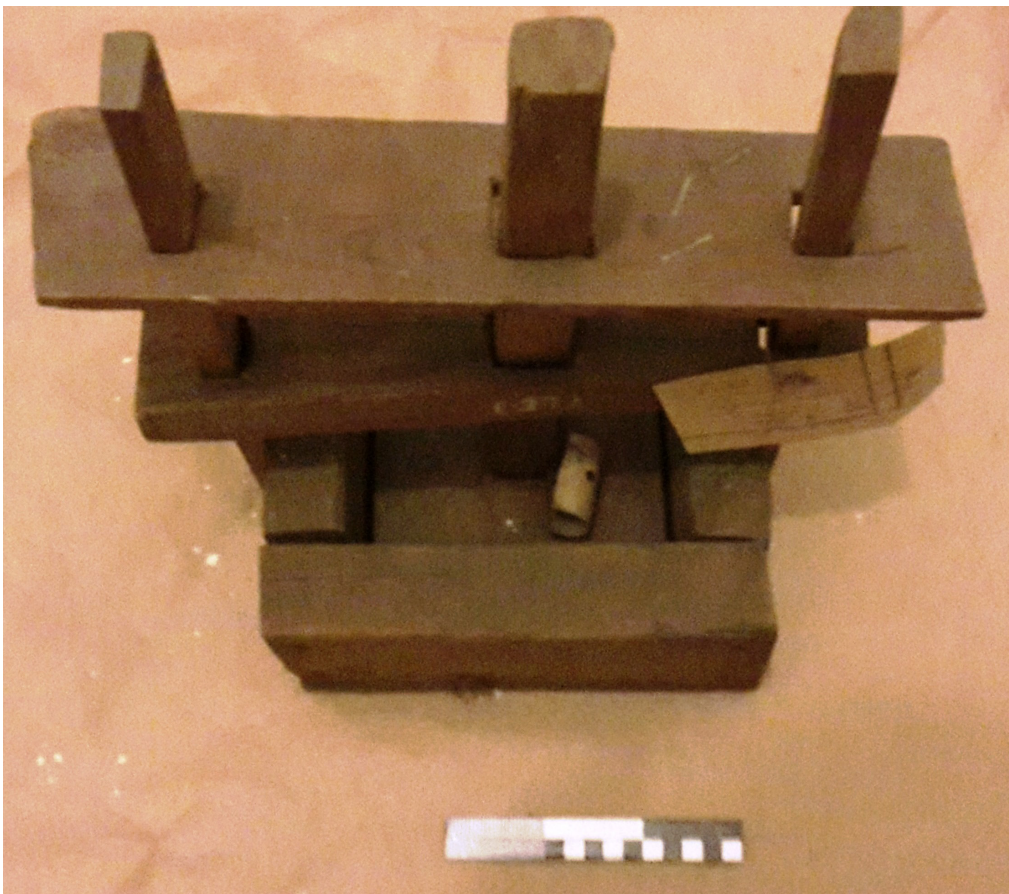
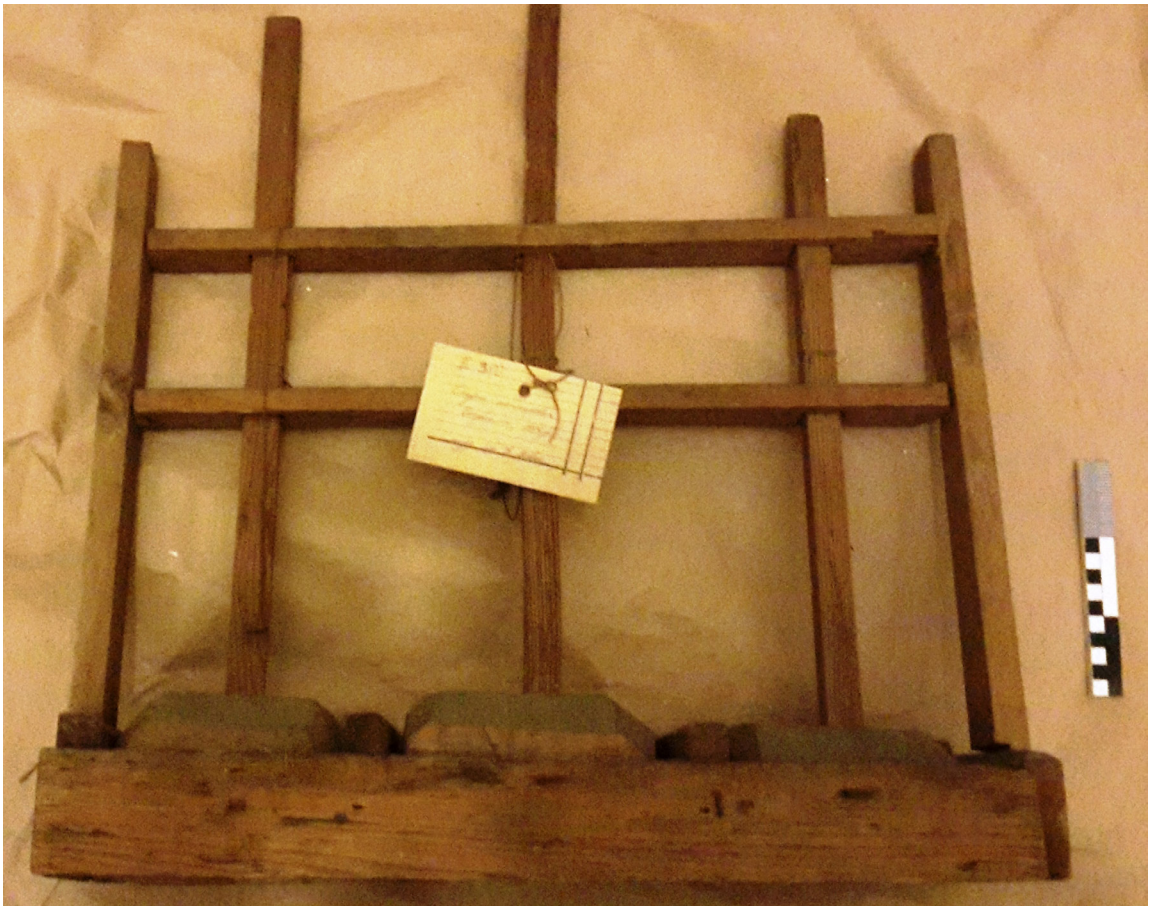

Рис. 6 та 7

Рис. 8

Рис. 9

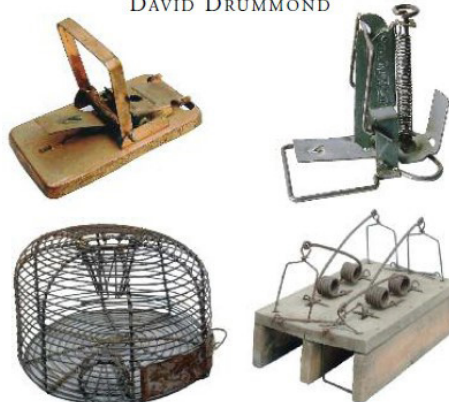
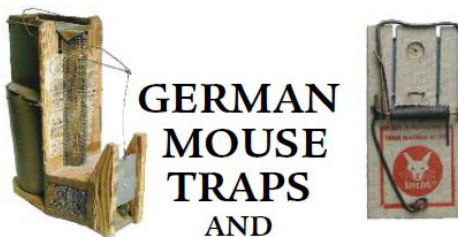
BRITISH MOUSE TRAPS AND THEIR MAKERS

DAVID DRUMMOND

GERMAN MOUSE TRAPS AND THEIR MAKERS

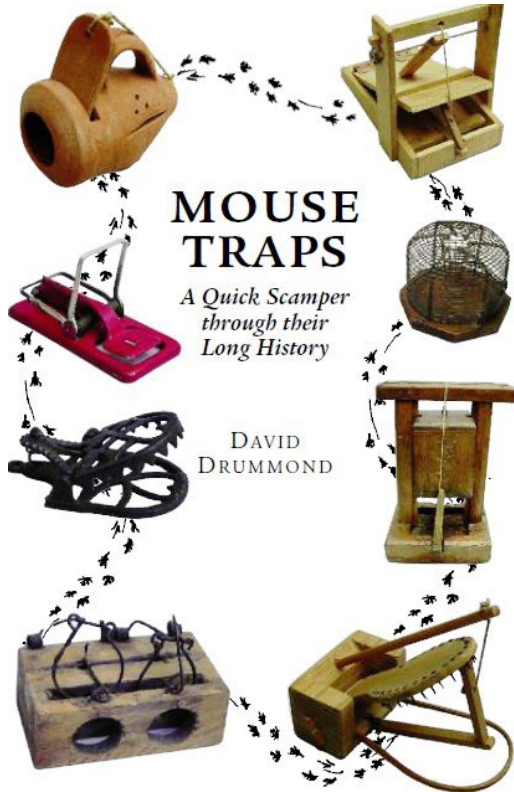
DAVID DRUMMOND

MAUSEFALLEN AUS NEROTH UND IHRE HERSTELLER

*Die Geschichte
einer Hausindustrie
in der Eifel*

DAVID DRUMMOND
und
JOACHIM DAGG

MOUSE TRAPS *A Quick Scamper through their Long History*

DAVID
DRUMMOND

Fig. 2 Some 17th to early 19th century Mouse Traps

Fig. 2a
Deadfall
set

Fig. 2b
Single-catch live set

Fig. 2c
Single-catch live set

Fig. 2d
Double-catch live set

10

Fig. 1 Models of some of Mascal's Mediaeval Mouse Traps

Fig. 1a
Mill
to take mice

Fig. 1b
Fall

Fig. 1c
Following trappe

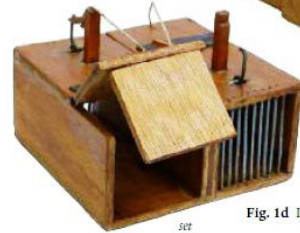

Fig. 1d
Double trappe

8

Fig. 3c

Fig. 3d

Fig. 3e

11

Fig. 17d
Decorated dead-fall